

ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 2ΑΣ ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ 1989

ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΣΟΛΩΝΟΣ ΚΥΔΩΝΙΑΤΟΥ

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΒΙΒΛΙΟΥ

Ο Ἀκαδημαϊκὸς κ. **Γεώργιος Μητσόπουλος**, παρουσιάζων τὸ βιβλίον τοῦ κ. Πέτρου Α. Γέμπτου, *Μεθοδολογία τῶν κοινωνικῶν ἐπιστημῶν, Μεταθεωρία καὶ ἰδεολογικὴ κριτικὴ τῶν ἐπιστημῶν τοῦ ἀνθρώπου*, τόμ. 1, 3η ἐκδ., Ἀθήνα 1987, τόμ. 2, Ἀθήνα 1987 (ἐκδ. Παπαζήση), εἶπε τὰ ἑξῆς :

Οἱ δύο πρῶτοι τόμοι τοῦ ἔργου ἔχουν ὡς σκοπὸ τὴ συνολικὴ διερεύνηση τῶν θεμελιῶν τῶν κοινωνικῶν ἐπιστημῶν. Ὁ σ. ἐπιδιώκει, ἀφ' ἑνὸς (ἀνὰ δώσει μίᾳ πολὺ-πλευρῆ καὶ πολυφωνικῆ ἀνάλυση τῶν θεμελιῶν τῶν κοινωνικῶν ἐπιστημῶν, πού ὅμως δὲν θὰ καταλήγει σὲ ἓνα ἄγρονο σχετικισμὸ ἢ ἐκλεκτισμὸ), καὶ ἀφ' ἑτέρου νὰ δείξει, ὅτι καὶ στὸν κοινωνικὸ χῶρο ἡ ἐπιστήμη εἶναι «... τὸ ἀντίθετο τῆς δογματικῆς στάσης... ἡ ἀδιάκοπη ἀναζήτηση καὶ ἀναθεώρηση τῆς γνώσης μας γιὰ τὸν κόσμο πού ζοῦμε». Ἡ μεγάλη πρωτοτυπία τοῦ ἔργου εἶναι ὅτι συλλαμβάνει μὲ ἀκρίβεια τὴ δομὴ, τὶς λειτουργίες καὶ τὴν κοινωνικὴ σημασία τῆς ἐπιστήμης, διατυπώνει δὲ γενικὲς μεθοδολογικὲς ἀρχές γιὰ ὅλες τὶς κοινωνικὲς ἐπιστῆμες, καὶ ἀναλύει τὶς μεθοδολογικὲς ἰδιοτυπίες κάθε εἰδικῆς κοινωνικῆς ἐπιστήμης μὲ συστηματικὴ τῆς ἔνταξη στὶς γενικὲς ἀρχές ὀργάνωσης τῆς ἐπιστημονικῆς δραστηριότητος καὶ τῆ συμβολῆ τῆς στὴ συζήτηση καὶ διαμόρφωση τῶν γενικῶν αὐτῶν ἀρχῶν. Ἡ Μεθοδολογία λ.χ. τῆς Νομικῆς Ἐπιστήμης ἀναλύεται στὸ πλαίσιο τῆς γενικῆς συζήτησης τοῦ δεοντολογισμοῦ· ἡ Μεθοδολογία τῆς Ἱστορίας στὰ εὐρύτερα πλαίσια τοῦ ἱστορισμοῦ· τὰ μεθοδολογικὰ προβλήματα τῆς Οἰκονομικῆς καὶ τῆς Κοινωνιολογίας ἐντάσσονται στὴ συζήτηση τοῦ ὀλικοῦ καὶ τοῦ ἀτομικοῦ ὡς ἐπιστημονικῶν μεθοδολογικῶν προγραμμάτων, καθὼς καὶ στὴ μεγάλη διαμάχη γιὰ τὶς δυνατότητες ἐνο-

ποίησης τῶν κοινωνικῶν ἐπιστημῶν. Μὲ τίς ἐπὶ μέρους δὲ μεθοδολογικὲς ἀναλύσεις καὶ τὴ διατύπωση γενικῶν ἀρχῶν ἀποκαλύπτεται, κατὰ τὸν σ., ἡ μεθοδολογικὴ ἐνότητα τῶν ἐπιστημῶν τοῦ ἀνθρώπου ἀλλὰ καὶ γενικότερα τῆς ἐπιστήμης ὡς τῆς γνωστικῆς - πληροφοριακῆς σύλληψης τοῦ κόσμου.

Ὁ πρῶτος τόμος περιέχει τὸ γενικὸ μέρος τοῦ ἔργου καὶ ἔχει τίτλο «Βασικὲς ἀρχὲς ἐπιστημονικῆς θεώρησης τοῦ κόσμου». Στὴν ἀρχὴ τοῦ βιβλίου ὁ σ. ἐρευνᾷ τίς πνευματικὲς καταβολὲς τῆς σύγχρονης ἐπιστημολογίας καὶ τὴ σχέση της μὲ τὴν κλασσικὴ παράδοση, ἐπισημαίνοντας ἰδιαίτερα τὴ σημαντικὴ τομὴ ποὺ ἔφερε ἡ ὀριστικὴ ἐγκατάληψη τῆς ἀναζήτησης βεβαίων θεμελιῶν, καθὼς καὶ ἡ στροφή πρὸς τὸ πρόβλημα καὶ τίς ἐναλλακτικὲς του λύσεις. Σὲ ἓνα ἐπόμενο βῆμα κατασκευάζει ὡς βάση τῶν ἀναλύσεων μιὰ ἔννοια ἐπιστήμης ὡς γνωστικῆς - πληροφοριακῆς δραστηριότητος μὲ διυποκειμενικὴ ἰσχὺ καὶ ἀνιχνεύει τὴν ἱστορικὴ της πορεία ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα ὡς τίς μέρες μας. Ἰδιαίτερα σημαντικὴ εἶναι στὸ κεφ. 3 ἡ ἀνάλυση τῆς προβληματικῆς τῶν ἀξιολογικῶν κρίσεων καὶ ἡ ἀποσαφήνιση τοῦ ρόλου τῆς «ἀξιολογικῆς οὐδέτερης» ἐπιστήμης τόσο στὴν ἐπίλυση πρακτικῶν προβλημάτων ὅσο καὶ στὴν ὀρθολογικὴ συζήτηση ἀξιολογικῶν ἀρχῶν καὶ δεοντολογικῶν κανόνων. Μὲ τὴν ἴδια ἀναλυτικὴτητα προσεγγίζονται στὴ συνέχεια (κεφ. 4) κρίσιμα μεθοδολογικὰ προβλήματα, ὅπως τὸ πρόβλημα τῆς ἐπαγωγῆς ἀφ' ἑνὸς καὶ τῆς ὀριοθέτησης τῶν ἐπιστημονικῶν προτάσεων ἀφ' ἑτέρου, μὲ ἰδιαίτερη ἀνάλυση τοῦ προβλήματος ποὺ ἀφορᾷ τὴν ὀριοθέτηση τῶν προτάσεων τῶν ἐμπειρικῶν ἐπιστημῶν ἔναντι τῶν ἀντιστοίχων τῆς Λογικῆς, τῶν Μαθηματικῶν καὶ τῆς Μεταφυσικῆς. Καὶ τὸ κεφάλαιο αὐτὸ κλείνει μὲ τὸ πρόβλημα τῆς πρακτικῆς χρησιμότητος τῆς ἐπιστήμης, ὅπου ὀρθὰ παρατηρεῖ, ὅτι ἡ σημασία τῆς ἐπιστήμης ὑπερβαίνει κατὰ πολὺ τὴν χρησιμότητά της ὡς τεχνολογικῆς βάσης γιὰ τὴν ἐπίλυση πρακτικῶν προβλημάτων, καὶ ὅτι ἡ ἐπιστημονικὴ μέθοδος εἶναι ἡ συνεπέστερη ἐφαρμογὴ τῶν χαρακτηριστικῶν τῆς προσπαθείας γιὰ νὰ λυθοῦν μὲ κριτικὸ — ὀρθολογικὸ τρόπο τὰ γνωστὰ καὶ ἀξιολογικὰ — ρυθμιστικὰ προβλήματα.

Στὸ κεφ. 6 ἐπιχειρεῖ μιὰ συστηματικὴ ταξινόμηση τῶν ἐπιστημῶν μὲ κριτήριον τίς διαφορετικὲς ἔννοιες (καὶ τὰ ἀντίστοιχα κριτήρια) ἀλήθειας. Στὸ ἴδιο πλαίσιο δίδονται μεθοδολογικὲς ἀναλύσεις τῆς Λογικῆς καὶ τῶν Μαθηματικῶν ποὺ τονίζουν τὸν ἀναλυτικὸ τους χαρακτήρα καὶ τὰ ἰδιαίτερα προβλήματα ποὺ παρουσιάζει ἡ ἐφαρμογὴ τους στὸν ἐμπειρικὸ χῶρο.

Ἐπισημαίνω τὴν ἐνδιαφέρουσα παρουσίαση ποὺ ἀφορᾷ τὸ ἀντικείμενο τῆς Λογικῆς, τὰ βασικὰ στοιχεῖα τῆς λογικῆς θεωρίας, τὴ λογικὴ τῶν προτάσεων (προτασιακὴ λογικὴ) καὶ τῶν κατηγορημάτων (κατηγορηματικὴ ἢ συναρτησιακὴ λογικὴ), καθὼς καὶ τίς κεντρικὲς ἔννοιες τῆς Λογικῆς ποὺ ἀναφέρονται: στὴ λογικὴ

ἀλήθεια, στὴ λογικὴ ἀκολουθία, καὶ στὴν ἔννοια τῆς ἀναλυτικότητας ποὺ ἐδημιούργησε δυσχέρειες γιὰ τὴν ἀκριβῆ τῆς σύλληψη καὶ τὸν προσδιορισμὸ τῆς. Ἐξ ἴσου ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἐπίσης ἡ παρουσίαση τῆς Μαθηματικῆς Ἐπιστήμης μὲ ἔκθεση, ἀφ' ἑνὸς τῶν παλαιότερων ἀπόψεων γιὰ τὴ φύση τῶν Μαθηματικῶν, καὶ ἀφ' ἑτέρου τῶν συγχρόνων τάσεων, μὲ εἰδικώτερη ἀνάλυση τοῦ Λογικισμοῦ, τοῦ Φορμαλισμοῦ (ποὺ ἀποδίδεται καὶ ὡς θεωρία τῆς ἀπόδειξης), τοῦ Ἐνορατισμοῦ, καὶ τελικὰ μὲ ἐπισήμανση τοῦ προβλήματος τῆς ἐφαρμογῆς τῆς Μαθηματικῆς Ἐπιστήμης.

Ἐνα κεντρικὸ σημεῖο τοῦ ἔργου εἶναι ἡ κριτικὴ ἀντιπαράθεση σχετικὰ μὲ φιλοσοφικὰ καὶ μεθοδολογικὰ θέσεις ποὺ ἐπιχειροῦν αὐτόνομη θεμελίωση τῶν κοινωνικῶν ἐπιστημῶν. Ὑποβάλλονται σὲ διεξοδικὴ καὶ αὐστηρὴ κριτικὴ τόσο προσεγγίσεις («κατανοητικοῦ») τύπου στὴν παράδοση τοῦ Γερμανικοῦ Ἰδεαλισμοῦ καὶ Ρομαντισμοῦ, ὅσο καὶ τυπικὰς θέσεις ποὺ προβάλλουν ἰδιαιτερότητες τῶν κοινωνικῶν φαινομένων, ὅπως ὁ ποιοτικὸς τους χαρακτήρας, ἡ ἀκαταλληλότητά τους ὡς βάσης κατασκευῆς γενικῶν ὑποθέσεων καὶ θεωριῶν ἢ διατύπωση προβλέψεων, ἡ ἱστορικότητα τῶν κοινωνικῶν φαινομένων ἢ ὁ ὀλικὸς τους χαρακτήρας. Ἡ θέση τοῦ μεθοδολογικοῦ μονισμοῦ ἐκλαμβάνεται ὡς μία ἐπιδεικτικὴ κριτικὴ ἐπιλογή γιὰ τοὺς σκοποὺς καὶ τὶς ἐπιδιώξεις τῆς ἐπιστημονικῆς δραστηριότητας.

Στὸ κεφ. 7 γίνεται ἀναλυτικὴ συζήτηση τοῦ προβλήματος τῆς ἐνοποίησης τῶν κοινωνικῶν ἐπιστημῶν, ποὺ βρίσκει κυρίως ἐμπόδια στὶς μεθοδολογικὰς ἰδιαιτερότητες τῆς ὀρθόδοξης (νεοκλασικῆς) Οἰκονομικῆς. Καὶ ἐδῶ ὁ σ. ἀκολουθεῖ μίαν συνετὴ κριτικὴ στάση, ποὺ ὀδηγεῖ σὲ ἐπιλογὰς μὲ βάση τὴ γνωστικὴ παραγωγικότητα τῶν ἐναλλακτικῶν ἐπιστημονικῶν προγραμμάτων.

Στὸ κεφ. 8 συζητοῦνται ἐναλλακτικὰς ἐρμηνεῖες τῶν ἐπιστημονικῶν ὑποθέσεων, καὶ ἐπιχειρεῖται ἡ θεμελίωση μίας θέσης ρεαλισμοῦ ὡς βασικῆς παραδοχῆς τῆς ἐπιστημονικῆς πρόσβασης (βαθύτερη ἀνάλυση τῆς ὁποίας γίνεται στὸ δεῦτερο τόμο τοῦ ἔργου). Ἐνα σημαντικὸ σημεῖο τοῦ κεφαλαίου αὐτοῦ εἶναι ἡ ἀνάλυση τῆς σχέσης ἐπιστήμης καὶ τέχνης μὲ κριτήριον τὴ διαφορετικὴ λειτουργία τῆς ἐπιστημονικῆς καὶ ποιητικῆς γλώσσας.

Στὸ κεφ. 9 ἀναλύει τὴ σύγχρονη συζήτηση γιὰ τὴ σωρευτικότητα ἢ τὴν ἀσυνέχεια τῆς ἐπιστημονικῆς γνώσης ποὺ ἐπικεντρώνεται στὸ γνωστὸ ἔργο τοῦ T. S. Kuhn «Ἡ δομὴ τῶν ἐπιστημονικῶν ἐπαναστάσεων». Ὁ σ. δὲν περιορίζεται μόνον νὰ ἀναλύσει καὶ ὑποβάλλει σὲ κριτικὴ τὴν προσέγγιση Kuhn, ἀλλὰ παρακολουθεῖ καὶ τὶς μεταγενέστερες προσπάθειες ὀρθολογικῆς τῆς ἀνακατασκευῆς (Lakatos, Sneed, Stegmüller) ποὺ ἐπιδιώκουν νὰ καλύψουν τὰ ὀρθολογικὰ κενὰ τῆς ἀρχικῆς προσέγγισης. Ὑποστηρίζει ὅτι σὲ καμιά περίπτωση δὲν πρέπει νὰ ἐξαφανισθεῖ ἡ ὀρθολογικὴ — κριτικὴ ἐπιστημολογία ὑπὲρ μιᾶς ψυχολογίας ἢ κοινωνιολογίας τῆς

γνώσης (όπου τελικά καταλήγει ή προσέγγιση Kuhn), ενώ επισημαίνει τους κινδύνους των όλικων προγραμμάτων που όλισθαίνουν σε δογματική άποδοχή και έμπειρική απομόνωση σημαντικών γνωστικών μας κατασκευών.

Στό κεφ. 10 γίνεται διεξοδική ανάλυση των τριών σημαντικότερων μεθοδολογικών προγραμμάτων που επιχειρούν αυτόνομη θεμελίωση των κοινωνικών επιστημών: τής Έρμηνευτικής, τής Διαλεκτικής και του Κονστρουκτιβισμού. Αναζητά τις ιστορικές τους καταβολές, ανιχνεύει τη σχέση τους με τη φιλοσοφική παράδοση και εκθέτει με σαφήνεια τὸ περιεχόμενό τους. Ίδιαίτερα σημαντική είναι ή παρουσίαση και κριτική ανάλυση τής περίφημης συζήτησης γύρω από τὸ Θετικισμό που ἄρχισε με τὸ συνέδριο τής Γερμανικής Κοινωνιολογικής Έταιρίας τὸ 1961 στὸ Tübingen και στὸ ὅποιο μετεῖχαν μεγάλα ὀνόματα και από τις δύο πλευρές (Popper, Albert, Adorno, Habermas). Σημαντική είναι ἐξάλλου και ή παρουσίαση τής λιγότερο γνωστής σχολῆς τοῦ Erlangen, που ἐμφανίζει τὰ τελευταῖα χρόνια μεγάλη παραγωγικότητα στή διερεύνηση των θεμελίων των επιστημών.

Στό 2ο τόμο πραγματεύεται κεντρικά προβλήματα τής δομῆς και των λειτουργιών τής επιστημονικῆς γλώσσας. Στό πρώτο τμήμα αναλύονται οἱ επιστημονικοί νόμοι, οἱ μορφές τους, τὸ κριτήριο τής νομολογικῆς ἀναγκαιότητας και τὰ γενικά προβλήματα τής αἰτιότητας και τής ντετερμινιστικῆς ἢ ἰντετερμινιστικῆς δομῆς τοῦ κόσμου. Αναλύεται ἐπίσης διεξοδικά ή δομή των επιστημονικῶν θεωριῶν και των επιστημονικῶν συστημάτων, ανιχνεύονται οἱ θετικιστικές τους καταβολές στή φιλοσοφία τοῦ Carnap και παρουσιάζεται για πρώτη φορά στήν Ελλάδα ή διαρθρωτική προσέγγιση των Sneed/Stegmüller που βρίσκει ἐφαρμογή σὲ πολλές ἐπιστῆμες. Χωρίς νὰ παραγνωρίζει τὴν ἀξία τής τελευταίας για τὴν ἱστορία τής ἐπιστήμης, ὁ σ. προτείνει ὡς καταλληλότερη μία μεταθετικιστικῆ-ρεαλιστικῆ προσέγγιση στις ἐπιστημονικές θεωρίες, που θεμελιώνει τὸν ὀρθολογικό τους χαρακτήρα και διευρύνει τὸ παραγωγικό τους δυναμικό.

Ίδιαίτερα σημαντικό είναι τὸ κεφ. περί ἐνοιῶν που δὲν περιορίζεται μόνο στήν παραδοσιακή θεωρία τοῦ ὀρισμοῦ των ἐνοιῶν, ἀλλὰ περιλαμβάνει και διεξοδικές ἀναλύσεις τής ἐννοιολογικῆς ἐξειδίκευσης και των μορφῶν των ἐνοιῶν (με ἰδιαίτερο βάρος στὰ πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα τής ποσοτικοποίησης).

Τὸ δεύτερο τμήμα πραγματεύεται τις βασικές λειτουργίες τής επιστημονικῆς γνώσης, τὴν ἐξήγηση και πρόγνωση των φαινομένων τής πραγματικότητας. Αναλύονται: τὸ παραγωγικό-νομολογικό σχῆμα και τὸ στατιστικό σχῆμα τής ἐξήγησης, τὸ μεθοδολογικό πρόβλημα τής πιθανολογικῆς σύλληψης τοῦ κόσμου, οἱ εἰδικές μορφές ἐξήγησης (με ἰδιαίτερο βάρος στις σημαντικές για τις κοινωνικές ἐπιστῆμες μορφές τής ἱστορικῆς, ὀρθολογικῆς και τελολογικῆς ἐξήγησης), τὸ πρόβλημα τής

σχέσης εξήγησης και πρόγνωσης (όπου ὁ σ. κάνει μιὰ ἐπιτυχή διάκριση μεταξύ λογικῆς δομῆς καὶ προβλήματος ἐφαρμογῆς τῶν προγνώσεων), καὶ τελικὰ ἐπισημαίνονται εἰδικές μορφές τελολογικῶν προσεγγίσεων στὶς κοινωνικὲς ἐπιστῆμες, ποὺ διαφοροποιοῦνται οὐσιαστικὰ ἀπὸ τὴν παραδοσιακὴ τελολογία.

Πρόκειται γιὰ ἀξιόλογο ἔργο, ποὺ ἔχει ὡς σκοπὸ νὰ καλύψει ὅλα τὰ πεδία τῆς φιλοσοφίας τῆς ἐπιστήμης καὶ τὰ προβλήματα τῶν κοινωνικῶν ἐπιστημῶν, καθὼς καὶ τὴ σχέση ἐπιστήμης καὶ κοινωνίας μὲ ἐπίκεντρο τὴ συστηματικὴ ἀλλὰ καὶ κριτικὴ ἀνάλυση τοῦ προβλήματος τῶν ἰδεολογιῶν. Εἶναι γραμμένο μὲ βαθειὰ γνώση τῶν συγχρόνων φιλοσοφικῶν καὶ ἐπιστημολογικῶν ρευμάτων καὶ σεβασμὸ στὴν πνευματικὴ τους προσφορά, ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν ἐπιδίωξη νὰ προσφερθεῖ μιὰ οὐσιαστικὴ συμβολή στὴ διαμόρφωση στερεῶν καὶ συνεπῶν μεθολογικῶν ἀρχῶν γιὰ τὶς κοινωνικὲς ἐπιστῆμες. Τὸ ἔργο αὐτὸ δὲν παρέχει μόνο μιὰ πλήρη εἰκόνα τῆς σύγχρονης μεθολογίας τῶν κοινωνικῶν ἐπιστημῶν καθὼς καὶ τῆς μεταθεωρίας καὶ ἰδεολογικῆς κριτικῆς αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ παρουσιάζει μιὰ καθολικὴ προσπάθεια στὸν πολὺπλοκο καὶ δύσβατο χῶρο τῆς Ἐπιστημολογίας.